

ANMELDELSER

MÆND DER BETALER KVINDER

Paul Lyngbye: Mænd der betaler kvinder: om brug af prostitution. Roskilde Universitetsforlag, 2000, 170 sider.

Bogen er et speciale i pædagogik og psykologi fra Roskilde Universitetscenter. Som speciale betragtet er det et imponerende arbejde, som langt overskrider kravene til et speciale og fremstår som et velgennemført og meget selvstændigt forskningsprojekt.

Projektet er baseret på interviews med 13 mandlige heteroseksuelle prostitutionskunder i alderen 20-68 år. Paul Lyngbye opfatter med rette sig selv som en pioner inden for prostitutionsforskningen, og det skal hilses velkommen, at en mandlig studerende i en moden alder har kastet sig over dette følsomme emne og har gjort det med indfølelse og solidaritet. I visse sammenhænge også med en indfølelse, som kan friste til at rejse spørgsmålet om, i hvilken grad han påvirker sine interviewpersoner i en bestemt retning. Et spørgsmål der med mindst lige så stor ret kan rejse mod en del kvindeforskning.

Paul Lyngbye refererer til en række nationale og internationale – primært kvantitative – undersøgelser, som dog alle lider af det problem, at besvaresprocenten generelt er lille og materialet tilsvarende ikke repræsentativt. Især er det begrænset, hvad man får ud af spørgeskemaundersøgelser, når man har at gøre med dette følsomme emne. Imidlertid kan man fredsommeligt ind-

vende, at han ikke refererer til de to øvrige specialer fra RUC, der ligesom hans eget, så vidt jeg ved, er et resultat af Procenterets efterspørgsel efter undersøgelser på feltet. Der er gennem årene lavet et antal specialer og andre projekter om samme emne, men som Paul Lyngbye selv anfører, har de fleste taget udgangspunkt i kvinderne.

Det speciale, som står tydeligst i min erindring, var et speciale, som gruppen havde forelagt for en særdeles velformuleret prostitueret, som havde indtalt sin respons på et bånd, som blev afspillet til eksamen. Pointen i hendes kritik var, at de studerende offergjorde den prostituerede og overså det faktum, at mange prostituerede var 'lykkelige' prostituerede, som ikke så prostitutionen som noget problem. Men det er også et centralt problem i hele emnet, at den stærke tabuisering af dette forhold ofte tvinger den involverede i prostitution til at forsøge på at normalisere forholdet – og ofte gøre dette udover al rimelighed. Den kritiske prostituerede i dette tilfælde døde en tidlig og stærkt alkoholiseret død kort efter denne hændelse, og jeg vil skyde på, at dette ikke er så sjældent endda. For såvel kunde som prostitueret må prostitutionsforholdet være stærkt socialt isolerende.

Paul Lyngbye peger også på den bias i andre undersøgelser, at interviewerne har været kvinder, som tilsvarende ikke har haft en tilstrækkelig indlevelse med de interviewede prostitutionskunder. Det er uden tvivl rigtigt, at netop et sådant

emne stiller store krav til interviewpersonens fornemmelse af at være forstået af intervieweren. Men Paul Lyngbye er tilsyneladende mindre opmærksom på den interviewereffekt, som kan findes i hans egen undersøgelse, og som forstærkes yderligere af, at han er både interviewer og ansvarlig for hele undersøgelsen, hvilket betyder, at hans teorigrundlag og grundlæggende antagelser kan have spillet ind på interviewene og ikke mindst på analysen af samme. Bl.a. da han i en refereret telefonsamtale med en potentiel interviewperson fortæller denne, at der er lavet metervis af undersøgelser om kvindernes holdning til prostitution, og det derfor nu er mændenes tur (s.71). Nu har jeg generelt svært ved at få øje på de metre, der er lavet om/af kvinder; snarere er det vel sådan, at der er lavet meget lidt om prostitution i Danmark, og at emnet stort set har været tabu set i relation til vore nabolande – men det er klart, at kunderne er endnu mere tabu end de prostituerede. Paul Lyngbye anfører, at fordelene ved en mandlig interviewer også består i, at kvindelige interviewere ikke forstår, at den prostituerede kan betyde noget følelsesmæssigt for kunden, at han ikke blot er et sexhungrende handyr, som er klar til at gå i krig med hvad som helst, blot det er en kvinde, og det har han givetvis ret i.

Projektet er en kvalitativ analyse, som arbejder ud fra en generel tese om, at årsagen til, at mænd søger prostituerede, skal søges i en tidlig afvisning – separationstraume – fra foræl-

dres side, som senere gentages i mødet med kvinder. Og yderligere, at prostitutionsbesøget har sammenhæng med livs- og overgangskriser i mandens liv. Den vender sig således mod en 'feministisk' opfattelse af, at årsagen skal søges i patriarkalske kønsrelationer.

Jeg mener ikke, at de to forklaringsæt nødvendigvis udelukker hinanden, i og med det er forklaringer på to forskellige niveauer, nemlig henholdsvis et individualpsykologisk og et samfundsmæssigt niveau. Den argumenterer således for en anden stereotyp, nemlig at prostitutionskunder er mænd, som føler sig afvist af kvinden/moderen. Man kunne hertil indvende, at denne tese ikke er i stand til at tage højde for det problem, at kvinder sjældent går til prostituerede, til trods for at de vel i mindst lige så mange – og i følge mange teorier i flere – tilfælde end mænd udsættes for en tidlig afvisning fra forældres side. Og at tilsvarende flere kvinder end mænd, navnlig når vi kommer op i alderen over 50 år, lever alene. Alligevel overbevises jeg af Paul Lyngbyes tese om, at denne gruppe af mænd søger prostituerede som erstatning for 'normale' seksuelle relationer og derfor søger at få det til at ligne sådanne. Det er vel heller ikke usædvanligt, at mænd forelsker sig i eller tilbyder ægteskab til den prostituerede.

Til trods for at undersøgelsen er kvalitativ, og også må blive det med sit meget beskedne interviewmateriale, foretager Paul Lyngbye en kvantitativ – her misvisende kaldt paradigmatisk – analyse af ma-

terialet, som må siges at være en smule misvisende. Faktisk skal man om til side 110 af de i alt knap 170 sider, før vi får en kvalitativ – her kaldet narrativ – analyse og præsentation af selve interviewmaterialet. Jeg ville nok som specialevejleder, sådan som jeg så ofte har gjort det, have foreslået Paul Lyngbye at bytte om på rækkefølgen og præsentere dette materiale først. I stedet præsenteres en kvantitativ analyse, som skal understøtte en anden af Paul Lyngbyes teser, nemlig den, at mændene søger helt almindelig dagligdags sex, snak og følelser hos de prostituerede. Denne tese, synes jeg ikke helt, der er belæg for i materialet. Så vidt jeg kan regne ud, er 11 ud af i alt 42 prostitutionsformer, som de 13 har deltaget i, foregået i udlandet, og 9 af de 13 har faktisk opsøgt prostituerede i udlandet. Tilsvarende argumenteres der for, at det er misvisende, når der ofte fokuseres meget på gadeprostitution, idet langt den meste prostitution foregår indendøre (s. 82). Alligevel har 9 ud af de 13 mænd frekventeret gadeprostituerede, hvilket vel vidner om, at gadeprostitutionen ikke er af så lille betydning endda. Alligevel konkluderes det, at prostitutionsforretningerne altovervejende er foregået i Danmark og for det meste indendøre.

Paul Lyngbye opdeler sine interviewpersoner i en kategorisering af prostitutionskunder udarbejdet af Sandell et al.. Den opererer med: storforbrugere, relationsundvigere, kompletteringskunder, relations-søgere og de afviste. Selvom

Paul Lyngbyes interviewpersoner tydeligvis ikke tilhører denne gruppe, mener jeg, at der i typologiseringen mangler en type, nemlig 'selskabskunderne'; de kunder, som i flok op søger prostituerede i forbindelse med fester, forretningsrejser, fredsmissioner m.m.

Selve den narrative analyse er fokuseret på interviewpersonernes første besøg hos en prostitueret og er meget stærkt struktureret ud fra teoriens analysekategorier, den tidlige separation, kundetyperne og opfattelsen af livskrisen som udløsende faktor. Det forekommer mig i visse tilfælde på forhånd for teoretisk præ-defineret hvad angår separationstraumet, fordi flere af mændene slet ikke kan huske noget om en tidlig separation, mens andres separationshistorie handler om helt almindelige og nødvendige adskillelsesforløb: Et hospitalsophold, en tur på koloni, som intet menneske vil kunne undgå, og som er essentielt forbundet til den menneskelige eksistens. Nogle få har imidlertid en separationshistorie, som helt tydeligt kan have foranlediget et livslangt separationstraume, bl.a. den mand som tilbragte to år af sin tidlige barndom borte fra sin familie.

Hvad angår livskriserne i forbindelse med dramatiske overgange i livet opereres med så mange overgange i livet og dermed så mange kriser, at det vil være vanskeligt at finde en alder, som ikke er forbundet med en overgangskrise, men der er for mig ingen tvivl om, at det er korrekt, at prostitutionsbesøg ofte er forbundet med en sådan krise.

Generelt mener jeg, at det er lykkedes at analysere prostitutionskunder meget tæt, men samtidig mener jeg også, at Paul Lyngbyes teoretiske bagage og personlige holdninger i nogen grad har forhindrede ham i at se andre mulige analysevinkler, der kunne have bidraget til yderligere at nuancere det givetvis meget ensidige billede af mandlige prostitutionskunder, som vi kvinder render rundt med. Undersøgelsen gør imidlertid ikke prostitutionsproblemet nemmere. Paul Lyngbye hævder, at det ikke er entydigt, hvem der er offer i dette forhold, og det har han jo ret i. Alligevel må man konstatere, at prostitutionsforholdet for en mand kan være en løsning på en midlertidigt svær situation, selv om mange mænd ifølge undersøgelsen hænger fast i prostitutionsforbruget, så er den for kvinden en umiddelbar adgang til nemme penge, men på længere sigt langt mere socialt isolerende og marginaliserende.

Karen Sjørup
Direktør, Videnscenter for
Ligestilling

MELLEM HJÆLPE-STEMMER OG TILSTANDSBILLEDER

Hanne Haavind (red.): Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning, Gyldendal Akademisk, Oslo 2000, 325 sider, 385 n.kr.

Bogen er en samling af syv socialpsykologiske forskeres beskrivelser af deres "fortolkende metode". Udtrykket "fortolkende metode" er valgt, forklaret det i kap. 1., for at undgå kontrasteringen af kvantitativ og kvalitativ metode, samt for at påpege, at begge metoder kan være relevante og begge er fortolkende. Hver forsker har et kapitel hvori de beskriver deres analyse af empiri, som typisk er indsamlet ved interview og feltstudier. Køn er det tema, der samler bogens forskellige vinkler på fortolkende metode. Således er køn som tema både eksemplarisk, men mere væsentligt kan bogen også ses som en opfordring til at reflektere over kønede betydninger – også for forskere der ikke i første omgang har tænkt sig at lægge den vinkel på deres materiale. En af forskerne "bekender", at hun ikke selv brugte køn som parameter, da hun startede sin undersøgelse, men at materialet fik hende til at gå i den retning. Bogen viser måder, man kan reflektere over og analysere sit materiale, og intentionen fra forfatterens side er, at læseren kan udvide sit analyse-repertoire og øge sin følsomhed overfor køn i forbindelse med socialpsykologisk og sociologisk forskning. Teoretisk forholder bogen sig til køn som

en situationsbunden praksis, og via de i alt 8 kapitler viser bogen en bredde i hvordan man kan arbejde med køn i dette perspektiv. Men bogen kan godt være en metodisk inspirationskilde for andre end kønsforskere.

Det første indledende kapitel af den norske professor i socialpsykologi *Hanne Haavind* "På jakt etter kjønnede betydninger" er et velskrevet kapitel, der dels forklarer bogens ambitioner, men samtidig også diskuterer fortolkende metode som en proces eller bevægelse i seks trin. Ambitionerne er bl.a. at undgå at være en kagebog, der fremstiller bestemte procedurer, der skal følges slavisk. Haavind argumenterer for, at det er kundskabsinteressen frem for regler forskeren ideelt skal følge, instruktionerne kan ses som inspiration. Hvilket er en holdning, der giver alsidighed og fortjener ros. Jeg har tidligere læst metodebøger, der gjorde en del ud af at være kagebøger eller "How to do..", hvilket oftest begrænser ens egen refleksion samt bogens anvendelse. På trods af sine forbehold mod procedurer, beskriver Haavind den fortolkende metode generelt som en proces, en spiral med seks cirkler. Hun forklarer og diskuterer processen, der også er fremstillet grafisk. I det hele taget overskueligt og brugbart som inspiration og som strukturering af eget arbejde. Haavinds succeskriterie er, at det er resultatet som tæller. Når metoden ikke nødvendigvis skal opfylde bestemte kriterier, er det vigtigste, at forskningen giver interessante og betydnings-

fulde resultater, der kan indgå i en løbende argumentation – siger Haavind. Det er en holdning, der fordrer en høj grad af etik og refleksion hos forskeren – for hvordan kan man skelne skidt fra snot? – og som nok er lettere at sige fra en position som professor end som fx studerende i socialpsykologi.

Lektor i psykologi ved RUC *Dorte Marie Søndergaard* beskriver i kapitel 2 "veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning" som den "destabiliserende diskursanalyse". Hun beskriver de poststrukturalistiske pointer, og hun fremskriver levende tilstandsbilleder og har spændende forståelsesmodeller. Men forbindelsen – hvordan man som forsker får højtflyvende abstrakt teori til at spille sammen med empirien – mangler. Det havde været meget interessant hvis Søndergaard havde løftet sløret og beskrevet sin egen proces fra at blive præsenteret for poststrukturalistisk teori til anvendelsen i analyse-materialet. Søndergaards forståelse af kønskonstruktionerne er jo originale og er næppe blevet født *overnight*. Hun bruger bl.a. begrebet *storylines* som en måde at forstå menneskers praksis. I den forbindelse burde eksemplet med *The Paperback Princess* vist have været *Paperbag Princess*. Ærgerligt det er røget forbi korrekturen.

Professor i sociologi ved Åbo Akademi *Harriet Strandell*'s kapitel om "Identitet eller interaktion – perspektiv på innebörder av kön" har et historisk fokus, idet Strandell startede i slutningen af 70'erne som kvindeforsker. Hun beskriver

ud fra to forskellige projekter udført med 10 års mellemrum, hvordan forståelsen af køn har ændret sig fra lighed og særegenhed til situationsbundethed. Og hun får reflekteret over hvilke konsekvenser forståelsen af køn får for beskrivelserne. Hvad bliver løftet frem som væsentligt og ikke mindst, hvad får lov til at stå i skyggen? Hun får bedre forbundet feltarbejde med analysen end Søndergaard, til gengæld er hendes analyser knap så gennemgribende.

Margareta Hydén, uddannet socionom og psykoterapeut og docent ved Stockholms Universitet, har interviewet voldsramte kvinder og deres mænd. Hendes kapitel "Forskningsinterviewen som relationell praktik" er besnærende læsning med gode eksempler på, hvordan det, hun i første omgang oplever som mislykket og problematisk ved interviewene, senere bliver centrale pointer bl.a. i forståelsen af parrenes dynamik. Hun introducerer begrebet *hjälppräst*, dvs sine egne støttende formuleringer, fordi informanterne ofte går i stå. Hydén får meget fint formidlet forskningsprocessen.

Hanne Haavind har endnu et kapitel, hvor hun beskriver de "analytiske retningslinjer ved empiriske studier av kjønnede betydninger". Hun behandler især én måde, nemlig køn som samspil. Hun fremdrager en problematik ved analysen, nemlig at man både bør have retningslinier for analyser af samspil, men også skal møde materialet med et åbent sind. Retningslinierne er at "se efter splittelsen og magten" samt at

freanalysere den kønnede kode, dvs finde de indvendige sammenhænge mellem intentioner og betingelser hos personer som skaber og ændrer betydningen af eget køn og køn hos andre. Kapitlet er velflekteret og byder på mange eksempler.

Eva Magnusson, lektor i psykologi ved Umeå Universitet, beskriver i kapitlet "Studier av konsistens och föränderlighet i könsinnebörder" sine analyser af interview med kvinder om hverdagens dilemmaer mellem hjem og arbejde. Hun går tæt på sine egne analyser af materialet, så man får en god forståelse for hendes konkrete metode. Hun har en interessant pointe, som skal nævnes: Når hun beskriver kvindernes måde at håndtere problemer, så får hun ved nogle områder skrevet små *dele* af personen frem, som kommer til at fremstille *bele* personen mere homogen og en-dimensionel, end Magnusson synes de er. Eller modsat at handlingerne kommer til at fremstå mere irrationelle uden at blive set i en livshistorisk kontekst. Det er bestemt ikke uvæsentligt når man som psykolog og forsker skal beskrive mennesker.

Liv Mette Guldbrandsen, som er psykolog og forsker ved Universitetet i Oslo, beskriver "Samspill mellom barn som kjønnskapede og kjønnskapede processer" ud fra et konkret projekt med feltstudier og interview. Hun ser overordnet børns udvikling som personligt udformede, kulturelt normerede og socialt forhandlede forløb, og hun vil gerne binde de tre indfaldsvinkler sammen.

Hvordan er sociale forhandlinger relevante for personlig selvforståelse, hvordan rammer de kulturelle normer den sociale forhandling osv. Hun trækker Anna og Aleksandra frem som to fortællere, som ikke er repræsentative, men snarere eksempler for de væsentlige temaer. Det er en interessant måde at præsentere teoretiske pointer.

Agnes Andenæs er psykolog og forsker ved NOVA (Opvækst, Velfærd, Aldring) i Norge. Hun skriver om "Generalisering: Om ringvirkninger og gjenbruk av resultater fra en kvalitativ undersøkelse". Hun reflekterer over sine generaliseringer fra et projekt, hvor hun har interviewet otte familier. Hvad kan man sige ud fra samtaler med "kun" otte familier? Omdrejningspunktet er at fremskrive tilstandsbilleder på den ene side og forståelsesmodeller på den anden. Og derudover lade resultaterne være kundskabsforslag fremfor sandheder. Hun har gode refleksioner og argumenter til genbrug, hvis læseren er i bekneb.

Samlet viser bogen en vifte af fremgangsmåder og analytiske greb ved empiriske studier af køn som samspil. Bogen har et letlæseligt sprog og et højt fagligt niveau. Da bidragsyderne er en tværnordisk samling af socialpsykologiske kønsforskere er bogen på dansk, svensk og norsk, hvilket jeg finder er endnu en tiltalende bredde. Selvom forskerne har nogenlunde samme vinkel på kønsforskning, er "kundskabstilbudene" brede både mht til køn som tema og til metoden som tema. De kapitler, hvor forfat-

teren fortæller om sin egen proces; hvad man ville finde ud af, hvordan man indsamlede og hvor man endte med hvilke konklusioner, er de bedste. Dette er trods alt en metodebog. Det ville dog være rart med et righoldigt emneregister. Det giver læseren en større mulighed for på anarkistisk vis at vade rundt på tværs i de forskellige kapitler.

Birgit J. Rendsmark, 1968, psykolog, phd-stipendiat ved Institut for Psykologi, KU

KØNNET VI TÆNKER, KØNNET VI GØR

Christel Stormhøj: Kønnen vi tænker, kønnen vi gør. Sociologisk Instituts Ph.d.serie nr. 7, Københavns Universitet 1998, 291 sider.

Titlen på ph.d.-afhandling "Kønnen vi tænker, kønnen vi gør" giver et stimulerende signalement om, hvad læseren kan forvente sig. Afhandlingen er socialkonstruktivistisk i sit teoretiske afsæt. På bagklappen af bogen oplyses, at kønnen er det primære omdrejningspunkt, mens social klasse sekundært vil blive inddraget. Empirisk bygger Christel Stormhøj på observationer af og interview med unge i en gymnasieklasse og på en erhvervsskole. Feltet er ungdommen, og undervejs inddrages forskellige ungdomsforskere. Her er der rum for ny tænkning af køn, klasse og ungdom.

Christel Stormhøj indleder sin afhandling med at ridse sit

teoretiske bagland kort og præcist op. Hun knytter sit socialkonstruktivistiske afsæt til Michel Foucaults begreber om magt og viden samt til Judith Butlers videre arbejde med at sætte køn på magt og viden. Specielt lægger Christel Stormhøj vægt på Judith Butlers performancebegreb og heteroseksuelle matrix. Fra Pierre Bourdieu introduceres begreberne om "kapital" og "habitus", men mest bliver hans sociale klasser som social praksis anvendt til at vise, at der stadig i det postmoderne samfund er tale om klasser. Endvidere præsenteres "elementer" til analyserne af de unges udsagn, der er inspireret af Dorte Marie Søndergaards doktorafhandling *Tegnet på kroppen*. Hos Christel Stormhøj opereres med elementerne "det kropslige kønsforskelselement", "den kropslige fremtræden", "den æstetiske fremtræden", "begærets retning", "den seksuelle positionering", "færdighedsrepertoire", "aktivitetstilknytning" og "selv". Disse elementer gennemgås heldigvis ikke slavisk i bogen. Eksempelvis er "selv" løbende inddraget i overvejelser over køn som identitet. Da feltet er unge, gøres der i afhandlingen en del ud af kroppen og den æstetiske fremtræden. Denne prioritering argumenteres der afslutningsvis for i afhandlingen, hvor Christel Stormhøj selvrefleksivt inddrager positive og negative effekter af blandt andet de valgte teorier, samtidig med at hun selvbevidst får afgrænset sit projekt i forhold til Dorte Marie Søndergaards doktorafhandling.

Det empiriske materiale er hentet fra unge i yderpoler. På den ene side har Christel Stormhøj observeret og interviewet unge i en matematisk gymnasieklasse med forældre, der er akademikere. De tilhører ifølge forfatteren "borger-skabet" og med inspiration fra Pierre Bourdieu "bourgeoisiet". På den anden side er der unge på Hotel- og Restaurationsskolen, hvis forældrebaggrund er ufaglærte og faglærte. De kommer fra "arbejderklassen". Beskrivelser og fortolkninger af de forskellige unge indledes med et kapitel om "Kroppen som tegn". Med det kropslige forskelselement fortælles, at den kropslige kønsforskelse gør en forskel, og at de unge grundlæggende accepterer og naturaliserer den. I fremstillingen af den kropslige fremtræden viser Christel Stormhøj ved hjælp af sit materiale, at den ideelle krop har de interviewede 10 piger og 9 drenge som noget fælles, men måden, som pigerne og drengene idealiserer kroppen på, er forskellig. Drengene på erhvervsskolen fremhæver det muskuløse, mens gymnasiets drenge lægger vægten på det distingverede og den moderat maskuline krop. Pigerne i begge skolesystemer ser "skønhed" og "lidenhed" som lille og spinkel som idealer for den feminine krop.

I kapitlet "Stil og æstetisering" bliver den amerikanske kulturforsker Fred Davis inddraget, inden de unges udtalelser om tøj og mikro- eller subkulturelle præferencer præsenteres. Synet på tøj som distingveret og moderat ligger hos de

unge på gymnasiet, mens de unge på erhvervsskolerne opererer med tre stilgrupper, nemlig "de almindelige", "de vilde" og "de snobbede". Kønnen kommer til syne i gymnasiiepigernes svære balancegang mellem at være faglige og sexede. På erhvervsskolen må pigerne ustandselig udsætte sig for at være på "kødmarkedet". Et kapitel om seksualitet sætter fokus på heteroseksualiteten som retningen på og normen for begæret. Hermed usynliggøres, afgrænses eller oversynliggøres homoseksualitet. De seksuelle positioneringer viser, at den maskulint konnoterede position implicerer et over-/underordningsforhold, hvor den feminint konnoterede position – ikke overraskende, men nok forstemmende – bliver den underordnede.

Meget traditionelt bliver beskrivelser og fortolkninger af køn og klasse i kapitlet om færdigheder og aktivitetstilknytning fremstillet. Det maskuline konnoterede sammenstilles blandt andet på gymnasiet med det faglige, saglige og selvstændige og på erhvervsskolen med det håndværksmæssige, kropslige, muskuløse og hårdtslående og -råbende. Heroverfor er det feminint konnoterede lige så traditionelt, idet det er opstillet og gengivet som udtryk for kønsdikotomien. Drengene bliver i dette kapitel fortalt ved hjælp af deres mangler, fx "Drenges manglende evne til at være selvregulerende tvinger piger til at anvende deres ressourcer på at regulere drenge og at formidle eleverne imellem." (s. 183). Pigerne er det derimod

synd for! Når det gælder omgangsformerne mellem pigerne, så er de ret gode, mens drengene tilsvarende er ret dårlige til at omgås hinanden som venner. Men mit spørgsmål vil her være, om begrebet kammerater måske havde givet lidt flere nuancer til drengene?

Hvem der 'taler' i dette kapitel kan være svært at gennemskue. Tilsyneladende lader Christel Stormhøj de interviewede komme til orde. Men flere steder er der citater, der viser, at de unge taler mere nuanceret, end de bliver fortolket. Det er synligt for mig som læser noget, som ikke bliver hørt af fortolkeren og noget, som interviewereren ikke spørger om eller følger op, selv om 'den røde lanterne' lyser markant i citerede udsagn.

I det sidste af de i alt fem kapitler, hvor empirien bearbejdes, fremstilles sammenhænge i fem maskulinitets- og fem feminitetstyper. På tværs af klasser går "tøsedrengen" og "den maskuline pige". Inden for erhvervsskolen er der tale om "den råstærke dreng", "den seje, uafhængige dreng", "den toughe pige" og "den ordentlige pige", mens gymnasiet er indehavere af "den checkede dreng", "nørden", "silden" og "den moderne pige". Til hver af disse typer knyttes der perspektiver, der viser kohærens og inkohærens.

Christel Stormhøj er absolut mest læseværdig i de teoretiske dele af afhandlingen. Det gælder, når hun introducerer sit teoretiske bagland, og når hun ind i sit empiriske materiale fletter kulturteorier og -forskning, ungdomsteorier og

-forskning samt filosofiske og sociologiske teorier. Hun er imponerende belæst og kan formidle sit teoretiske stof på en læselig måde. Således kan afhandlingen anbefales som en indsigt i, hvad der findes i ind- og udland inden for teorier om køn og ungdom i de sidste tyve år. Alene litteraturlisten er inspirationskilde for forskeren, som vil arbejde videre med disse områder. Feltet ungdom i 1990'erne med fokus på gymnasium og erhvervsskole er et scoop – og nyt inden for i hvert fald den danske ungdomsforskning. Ved at tage yderpoler op med hensyn til social praksis giver afhandlingen et skub til at besinde sig på at inddrage klasseforskelle i køns- og ungdomsforskningen, men også i forskningen generelt. Men afhandlingen giver også anledning til at diskutere en større integration af køns- og klasseperspektiver i stedet for, som Christel Stormhøj gør det, at hierarkisere med kønnet som det primære og klassen som det sekundære.

Fortolkningerne og fremstillingerne af observationer og interview med de unge giver ikke meget nyt til synet på kønnet. Det kan skyldes, at kønnet forekommer så traditionelt, når Christel Stormhøj ser det fra de klasse-mæssige yderpoler. Så er afhandlingen en fortælling om, at hverken det klasse- eller ligestillede samfund er kommet særlig langt. Sådan mener jeg, at afhandlingen skal læses. Men jeg finder også, at Christel Stormhøj generaliserer på måder, som fremhæver en traditionel kønsadfærd, der er statisk og

ensartet. Hun er selv inde på en sådan indvending i afhandlingens afsluttende kapitel. Men denne besindelse forhindrer altså ikke, at teorierne bliver lagt alt for generaliserende ned over empirien. Sprogligt er der her flere klodsede formuleringer og fejl i den danske retskrivning. Hun kan skrive nok så meget om konnotationer, koder og typer; men processerne og mangfoldighederne finder jeg går tabt i det empiriske materiale, som jeg kan læse i den foreliggende afhandling. En diskussion med inspiration fra Judith Butler, hvor der vendes om på årsag og virkning i sex-/gender-perspektiverne synes jeg er fantastisk interessant; men i afhandlingens fremlæggelse af empiri bliver omvendingen til beskrivelser og postulater, der ikke kan rumme nuancerer i de unge pigers og drenges udtalelser. Pigerne bliver for meget "seksuelle objekter" for drengene, og drengene går for meget på jagt på "kødmarkedet". Sådan størrelser som spil og iscenesættelse bliver stort set negligeret. Jeg kunne have ønsket lidt mere overskud til at høre legende humor og flirt hos de interviewede unge mænd og selvironi hos de interviewede unge kvinder. Helt på falderebet undrer jeg mig over, at afhandlingen er blottet for pædagogiske overvejelser, når der nu er tale om observationer og interview i skole- og uddannelsesinstitutioner.

Susanne V. Knudsen, dr.phil., lektor i dansk litteratur, Danmarks Pædagogiske Universitet.

INDEFRA. EURO-PÆISKE KVINDERS HISTORIE BELYST VED KILDETEKSTER

Eva Maria Lassen, Nanna Damsholt, Grethe Jacobsen, Bente Rosenbeck: Indefra. Europæiske kvinders historie belyst ved kildetekster. Red. af Nanna Damsholt. Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet 1999, 267 sider.

*I*ndefra belyser kvinders historie i Europa fra oldtiden til vore dage. Bogen er opdelt i fire kronologiske afsnit: 1. græsk og romersk oldtid (6. årh. f.v.t. – 2. årh. e.v.t.), 2. middelalder (500-1500), 3. nyere tid (1500-1750) og 4. perioden fra 1750 til nutiden. Inden for hvert tidsafsnit er kildeteksterne ordnet efter fem hovedtemaer: a. religion og ideologi, b. undervisning, opdragelse og socialisering, c. ægteskab, kærlighed og seksualitet, d. arbejde og e. kvindespørgsmålet. Umiddelbart savner man et tema om politik, men ved gennemlæsning af teksterne viser det sig, at de næsten alle handler om kønnets politik, om skiftende konstruktioner af køn, udfordringer til disse konstruktioner og nye måder at forstå og leve kønnet på.

Hovedvægten i teksterne ligger på social-, kultur- og mentalitetshistorie, men der gives korte introduktioner til de enkelte perioders økonomiske og politiske særtræk og udvikling, og hver tekst er sat ind i en ramme, der giver de vigtigste forudsætninger for læsningen, bl.a. mulighed for at vurdere repræsentativitet. Til hvert afsnit er der en kort litteraturliste,

som kan anvendes til yderligere studier. Det eneste, jeg har manglet, er en indholdsfortegnelse over kildeteksterne ordnet efter periode og tema – en mangel, som ikke helt opvejes af en samlet liste over kilderne forfattere.

Kildeteksterne er alle oversat til dansk efter den bedste foreliggende originaludgave, og kilder såvel som forbindende tekst er velskrevne og meget letlæste. Hertil kommer velvalgte og smukt gengivne billeder, der både støtter teksten og fortæller deres egen historie. Prikken over i'et er madopskrifter fra de forskellige perioder; personligt vil jeg nok foretrække middelalderens "gyldne høne" frem for suppen kogt på spurv i "Alle Smaafigers Kogebog" fra 1887.

Ved tekstudvalget er der lagt vægt på kvindestemmer, fra kvinderådet i Aristofanes' komedie over Hildegard af Bingen og Olympe de Gouges til Ellen Key og Shulamith Firestone, men også tekster skrevet af mænd, fra Aristoteles over kirkefader Augustin og Erasmus af Rotterdam til John Stuart Mill, giver ny indsigt i kvindetilstand. Udvalget er bemærkelsesværdigt ved, at også mindre kendte kvinde- og mandstemmer kommer til udtryk, og alt i alt belyses de fem hovedtemaer forbavsende godt i alle perioderne.

Man kan altid diskutere tekstudvalg, men bogens udvalg har mange kvaliteter. Det kommer bredt omkring kvindelivet både tematisk og over tid. Det er muligt at trække tematiske linjer på tværs af perio-

derne eller at lægge vægt på sammenhænge inden for den enkelte periode, og begge læsemåder giver ny viden, stof til nye indsigter og lyst til at vide mere. Som en første introduktion på dansk til europæiske kvinders historie kan det næppe gøres bedre.

Jeg har lidt problemer med bogens titel. I forordet skriver redaktøren, Nanna Damsholt, at bogens formål er at give "mulighed for at se verden med kvinders øjne, med den synsvinkel og fra det sted, hvor kvinder oftest opholdt sig, nemlig i hjemmet, huset eller gården. De så verden indefra. Deraf bogens titel." Gennem læsning af bogen forestiller redaktøren sig, "at det bliver klart, at kvinders og mænds historie ofte ser helt forskellig ud." Det er ikke blevet klart for mig; tværtimod har jeg hæftet mig ved, at mands- og kvindebidrag i flere tilfælde har den samme synsvinkel. Forskellene i synsvinkler er kønspolitiske mere end bundet til forfatternes køn. Man kunne også spørge, om ikke de fleste mænd i store dele af perioden så verden *indefra*, med udgangspunkt i hjemmet, huset eller gården?

Selv lærte jeg mest om kvindetilstand i oldtid og middelalder, som jeg ikke er fortrolig med, men for alle perioder gælder, at læsningen gav lyst til at vide mere. Nanna Damsholt udtrykker i forordet forfatterens håb om, at bogen vil kunne bruges i undervisningen, ved opgaveskrivning og som supplement til generelle fremstillinger, på universitetet, på

seminariet og i gymnasiet. Nanna Damsholt mener, at “kvinders historie er et selvfølgeligt emne” i undervisningen på disse institutioner. Gid det var så vel! Men denne bog er meget velegnet som redskab til

at *gøre* emnet mere selvfølgeligt. Den kan varmt anbefales.

Anna-Birte Ravn,
Lektor i Kønsarbejdsdeling og Samfundsudvikling, FREIA – Center for Kvinde- og Kønsforskning, Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitet